

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: HUNOK ÉS JEZSUITÁK

Fejezetek a magyarországi hősi epika történetéből. Budapest, Amfipresz Kiadó, 1993. 211 l.

A kötet 19 fejezetből áll, és majdnem ugyanennyi latinul író 18. századi, főleg jezsuita költőről és ezek egy-egy művéről szól. A fejezeteknek csaknem a fele (egészen pontosan 9 darab) 1974-ben, a Szauder József által még 1972-ben kezdeményezett *Irodalom és felvilágosodás* c. kötetben látott napvilágot, a többi 1973 és 1988 között készült, és került a monográfiává bővült tanulmányba; legkésőbbi a kötet előszava, amely 1993 húsvétján Rómában kelt, és ugyanekkor került a kötet élére az ajánlás „Klaniczay Tibor emlékének”: ő volt az, aki lehetővé tette, hogy az 1974-ben megjelent fejezetek után a többi is elkészülhetett, és a korábbi kötetben is meglévő koncepció monográfiává bővülhetett.

Szörényi László könyvének tárgya a magyarországi, főleg jezsuiták által megalapozott és – egy piarista és egy bencés szerző kivételével – általuk is művelt hun tárgyú, de a hun–magyar azonosságot valló történet szemléletnek megfelelően akkor honfoglalási témájúnak értelmezett epikus költészet. A tárgyalt művek legnagyobb része a jezsuita egyetemek és akadémiák filozófiai karán adományozott baccalaureusi és magisteri cím ünnepélyes odaítélésének alkalmára, ún. *liber gradualisként*, vagyis alkalmi kiadványként készült, amelyet a vizsgákon ingyen osztogattak. A kis kötetek címlapján, általános szokásnak megfelelően mindig a vizsgáztató professzor neve áll, soha nem a szerzőé, aki meghatározott gimnáziumi osztály (poétikai és retorikai) tanára

volt, s művét iskolai és rendi kötelességből írta. Helyzetéből következett, hogy az elődök műveit alaposan megismerte, és fiatal pályakezdő lévén, igen ambiciózusan dolgozott.

Mindezeket azért látszott szükségesnek itt elmondani, mert Szörényi – kutató lévén és kutatók körében élve – természetesen módon veszi tudottnak a fenti információkat. A jezsuiták 18. századi hazai történetéhez, ugyancsak kiegészítésképpen, az tartozik még, hogy a rend ebben az időben az egész hazai felsőoktatás túlnyomó részét kezében tartotta, és a harcos ellenreformáció évtizedei után – úgy a 30-as évektől kezdve – jól szervezett értelmiségi csoportként is felfogható már, amelynek körében a Rákóczi-szabadságharc után igen figyelemreméltó, roppant korszerű tendenciák kerültek előtérbe: a természettudósok és hivatásos történetírók mellett éppen azok, akik Szörényi László munkájában példás méltatásban részesülnek.

Mindeme információk aztán messzemenően hozzájárulnak a *liber gradualisok* szerzői által már feltételezett közönség reális felméréséhez. Érdemes ezt szóba hozni azért is, mert a kutatásban mintha megint háttérbe szorulna a 18. századi, nálunk igen gazdag latin költészet, amely – a humanistákéhoz képest – még mindig nem kapott megfelelő méltatást: feltehetően mindig azért, mert egyesek csupán az anyanyelvi irodalom megkésített kialakulásának félreismerhetetlen és netán szégyellnivaló jelét látják benne, és ha is-

meretessé vált is belőle egy és más, a kutatások a témátörténet vizsgálatáig még nem jutottak el, még kevésbé a műfaj történetig. Szörényi könyvéből teljesen világossá válhat ugyanis, hogy ebben a korban a latin nyelvű poézis a közönség meghatározható rétegeiben együtt élt a vulgáris nyelvűvel, s csak a kettő tehet ki egy egészet, és teljesen igaz a szerző ama észrevétele, amely szerint a „neolatin irodalom mindenütt kapcsolódott a nemzeti nyelvű irodalmak adott fejlettségi fokához, nemcsak az antik előzményekhez, illetve más neolatin alkotásokhoz”.

Szörényi László könyvének tárgya a magyarországi latin epika témátörténeti módszerű vizsgálata Zrínyitől a 18. század végéig. E folyamatban az osztrák rendtartomány Lajtán inneni tagjai egyre inkább közeledtek a magyar nemesség mentalitásához, ami a Rákóczi-szabadságharc után igen figyelemreméltó folyamat. A Habsburg-hű Magyarország hős-epikai képét Ovidius *Metamorphoses*-ének mintájára az osztrák (bécsi) származású Schez Péter alkotta meg példamutatóan (1716), a köznemesi mentalitásnak megfelelő, Vergiliust követő művet Répszeli László írta (1731). Szörényi elemzése szerint eme bizonyos Schez alkotta meg „a Regnum Marianum korszerű értelmezését, a Habsburg-ház apológiáját”, melyben „minden magyar 'ősi dicsőség' csak a Habsburg világhuralom alárendelt eszköze, a bécsi trón számolya”. Művét állítólag többször újra nyomták, Stájerország „metamorphosisának” szerzője szolgálta utánozta művét. Répszeli viszont a korábban világhódító Attilát immár csak honfoglalóként ábrázolta. Nála válik a nép az eposz hősévé, melynek a magyar nemesség illő erkölcsi és egyéni szokásai: a magyarnak nemzeti étel és gyógyszer a savanyú káposzta, előtérben áll a hazai viselet kultusza, szembeszegül a tengeri kereskedelemmel és a divatos luxuscikkkel, más

szerzőnél a parókaviselettel, s Répszeli-nél és folytatóinál válik a magyar választott néppé, a pártoskodás pedig nemzeti bűnné.

A könyv koncepciójának most ismertetett részletei Schez művének tárgyalásától Koptik Odó *Thaleis* c. művének (1744) tárgyalásáig terjednek. Ezek egyszerűsrim azok a fejezetek, amelyeket az 1974-i változathoz képest elég gyakran újabb versbetétekkel bővített a szerző: nyilván maga is úgy érezte, hogy koncepciójának lényeges elemét foglalják magukban. Ezekhez képest tartalmaz aztán új elemeket az 1993-ban kelt bevezetés, amely tele van új ötletekkel, és további tervekkel. Ezek közé sorolnám a kor poétikáinak valamivel részletesebb ismertetését, talán tüzetes feldolgozását (Pontanus, Masenius, Juvencius), ide sorolhatnám valamely magyarországi latin jezsuita elbeszélő költészet egész történetét, amelynek nyersanyaga a szerzőkkel és a művek listájával jórészt együtt is van, ide venném a barokk (későbarokk), a rokokó és a deákos klasszicizmus egyes jelenségeinek részletesebb leírását, talán elemzését, és ide sorolnám az egykorú elbeszélő költészet mellett egy másik műfaj, a tanköltemény majdani feldolgozását.

Valóban igaz, hogy valamikor – lehet vagy húsz esztendeje már – nem lelkesedtem kimondottan a témátörténeti kötetben álló Pray-fejezetért. No nem tartalma miatt, mert az bizony jó, és jól érzékelteti, „hogymilyen filozófiai tartalmakat vehetett fel egy tehetséges szerző kezén még egy hagyományos műfaj is”. Inkább arról lehetett szó, hogy Pray tankölteményt írt, amelynek ugyanúgy megvan a maga története; a történész-szerzőről magam is azt hiszem, hogy mellesleg kiváló költő volt, sőt azt is vallom, hogy érdemes volt kiemelezni nála, amit Szörényi megírt róla: azt nem hittem csupán, hogy az elbeszélő költészetéről szólva itt kellett róla fejezetet írni. Sokkal inkább azt

gondolom, hogy a hazai latin és magyar tankölteményről kellene egyszer monográfiát írni. Már csak azért is, mert nagyjából akkor indult meg, amikor a latin elbeszélő költészet elnyerte valóban hazai tónusát, mert érezhető benne a korai felvilágosodás szele, és mert a nemesi (úri) magatartást valló szerzők a solymászat mellett a bányászatról, az optikáról és elektromosságról verseltek, és nem egyszer kétnyelvűek már, sőt nyelvújításról spekulálnak.

Mindezt persze nem a kritikusi hév mondatja velem, hanem a magyarországi későlatin poézis feltárásának

jövője miatti aggodalom, és ez is Szőrényi szép és – nyugodtan mondhatom – nagyjelentőségű könyvét olvasva jutott újból eszembe, mely a magyar nyelvű 19. századi anyag feldolgozása után akár grandiózussá válhat. Befejezésül pedig egy megjegyzés: ha Szőrényi László mint szerző köszönetet mondott Csonka Ferencnek, hogy „élvezetes magyar versekben szólaltatta meg” a jezsuita költőket, hadd hangozzék el újból köszönet és elismerés munkájáért – ezúttal az olvasók nevében.

Tarnai Andor

ATTILA. THE MAN AND HIS IMAGE

Ed. by Franz H. Bäuml–Marianna D. Birnbaum. Budapest, Corvina Kiadó, 1993. 131 l.

A Los Angeles-i University of California még 1988-ban megrendezett egy nemzetközi konferenciát a történeti és mitikus Attila-képről az érintett szakterületek neves, s köztük számos magyarországi kutatójának részvételével. A magyar résztvevők akkor még nem sejtették, hogy mire a tanulmánykötet napvilágot lát, Magyarországon ismét divatba jön Attila, a közös hun–magyar eredet, s a hunok hódító uralkodója ismét bevonul a magyar őstörténet megálmódott panoptikumába. Ily módon a könyv mit sem veszített aktualitásából, bár sejthető, hogy közvéleményformáló ereje nem lesz nagyobb, mint Bóna István magyarul és németül megjelent összefoglaló monográfiájáé, vagy éppen terjedelmes ismeretterjesztő írásáé. (Rubicon, 1993. 6. sz.)

A történeti Attila és hunjai históriájának Denis Sinor és Herwig Wolfram tanulmányai nyújtják tömör összefoglalását. A szemet gyönyörködtető régészeti és művészettörténeti emlékmagyarázó bemutatató írások joggal utalnak arra a körülményre, hogy a hunok nyugatra vonulásukkal a sztyeppe népek legfon-

tosabb erőforrásaitól távolodtak el. Ennek eredményeként szenvedtek lovak és harcosok hiányától a 451 júniusában megvívott katalaunumi ütközetben, s zárulhatott a 452. évi itáliai bosszú-hadjárat is oly csekély eredménnyel. Észak-Itália természetföldrajzi viszonyai különösen alkalmatlannak bizonyulhattak a nomád lovastaktika számára, s végső soron egy hosszabb távon elkerülhetetlen katonai, politikai fiaskó árnyékát vetítették előre. (Az olvasónak talán még meghökkentő is lehet, hogy hatalma csúcsán az Attilának fizetett konstantinápolyi adó egy itáliai szenátor éves jövedelmének csak a harmadára rúgott). Azon pedig a legcsekélyebb mértékben sem csodálkozhatunk, hogy a hun birodalom felbomlásával a római birodalom keleti határainál a korábbi kezelhető hun veszéllyel szemben a politikai és katonai instabilitás vált általánossá.

A kötet számunkra, s valószínűleg az olvasók számára is legérdekesebb tanulmányai Attila irodalmi, néprajzi, zenei utóéletét, középkori és reneszánsz kultuszát tárgyalják. Rózsa György At-